

ХРОНІКА

DOI: 10.31393/reports-vnmedical-2022-26(3)-30

УДК: 616.89:725.51(477.44):93

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНОЇ ЛІКАРНІ В КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТКАХ

Мазур О. П.

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова (вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, Україна, 21018)

Відповідальний за листування:
e-mail: libvnm@gmail.com

Статтю отримано 01 березня 2022 р.; прийнято до друку 07 квітня 2022 р.

Анотація. У статті представлено видання з історії медичної психології та психіатрії з власницькими штампами "Бібліотека Вінницької Окружної Лечебниці", які зберігаються у фонді Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова.

Ключові слова: історія медицини, історія психіатрії, історія книгодрукування, книжкові пам'ятки, бібліотечна книжкова колекція, провенієнції, бібліотека ВНМУ ім. М. І. Пирогова, Вінницька обласна клінічна психоневрологічна лікарня ім. акад. А. І. Ющенка.

*Salus aegroti suprema lex medicorum
Благо хворого - вищий закон лікарів
Латинське прислів'я*

125 років відділяє нас від часу, коли Вінницька обласна клінічна психоневрологічна лікарня ім. акад. А. І. Ющенка вперше відкрила свої двері для надання спеціалізованої психіатричної допомоги населенню Південно-Західного краю, зокрема, Подільської, Київської, Волинської губерній. Історія цього лікувального закладу оповита великою кількістю легенд і має у своїй біографії чимало неймовірних фактів.

У фонді наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова зберігається велике книжкове зібрання з історії медичної психології та психіатрії, яке в певний історичний період належало бібліотеці Вінницької обласної клінічної психоневрологічної лікарні ім. акад. А. І. Ющенка. Всі видання цієї колекції поєднують провенієнції "Бібліотека Вінницької Окружної Лечебниці" (найменування закладу з моменту відкриття), "Бібліотека Вінокр. Психіатрич. Лікарні" (з 1920-х рр. до 1954 р.), "Г. БойноРодзевич", "Л. Дарашкевич" тощо.

З історією будівництва та статистикою перших років роботи закладу знайомить "Отчетъ о дѣятельности Винницкой окружной лечебницы за 1901 годъ въ связи съ краткимъ описаніемъ ея" доктора медицини М. В. Країнського (Вінниця, 1902). У роботі зазначено, що місце вибрали "...за садками, которую покойный Н. И. Пироговъ находилъ самою здоровою мѣстностью изъ окрестностей г. Винницы. Бактеріологическое изслѣдованіе воды рѣки Буга, произведенное профессоромъ А. Д. Павловскимъ, показало, что р. Бугъ одна изъ самыхъ чистыхъ рѣкъ Европы и вода ея вполне годна для питья". Темно-бордову цеглу виготовляли у двох спеціально збудованих для цього заводах. Консультантами будівництва були "директоръ Казанской Окружной Лечебницы В. П. Кузнецовъ и директоръ больницы св. Пантелеймона на Удѣльной Н. Н. Баженовъ".

Під час організації роботи лікарні її відвідали С. С. Корсаков, В. М. Бехтерев, І. О. Сікорський, що мало велике значення у подальшій роботі закладу. Архітектура двоповерхових корпусів носить чарівно-містичний характер середньовічних палаців, вид зверху нагадує царського двоголового орла або павука. "Каждая часть здания съ 2-х или 3-хъ сторонъ омывается воздухомъ и окружается садами" - писав М. В. Країнський. Лікарня мала каналізацію, водогін, калориферне опалення, спеціально придумані В. П. Кузнецовим "психіатричні" вікна для 1-го поверху (корабельне скло товщиною 10 мм і металеві решітки, яких ніхто на бачив, тому що металеві рами були пофарбовані білим), стелю висотою 4,2 м проти скупченості та затхлості повітря. Дерев'яні балки на міжповерхові перекриття везли аж з західного Сибіру. Будували на століття... Домова церква, збудована за всіма канонами, мала розписи на зразок Володимирського собору у Києві, які зробили два учні В. Васнецова. Підвал висотою 3,5 м було оснащено ліфтами, вагонеткою для доставки білизни, харчування, одягу. Там також знаходилися комори і квартири для молодшого санітарного персоналу. Поверхнею дозволялось ходити тільки лікарям. Парк біля лікарні, пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення, було закладено у 1898 р. у місці впадання р. Вишня в р. Південний Буг. Керував роботами лікар Л. Л. Дарашкевич. Крім декоративних насаджень, фруктових дерев, на алеях парку і зараз зростає багато дерев рідкісних порід: модрина європейські, горіхи Зібольда, туї, евкаліпти, самшити, магнолії, рожево-квітучі форми кінського каштану тощо [1].

Першим директором лікарні для душевнохворих протягом 1896-1901 рр. був В. П. Кузнецов, видатний психіатр, доктор медицини. Його дисертація "Объ измѣненіяхъ въ центральной нервной системѣ въ зависимости отъ искусственно вызванной гипереміи" (С.-Петербург, 1888) з автографом "Глубокоуважаемому товарищу Альфонсу Феликсовичу Эрлицкому отъ автора" та штампом "Клиника душевныхъ и нервныхъ болезней"

наразі зберігається у бібліотеці ВНМУ.

З серпня 1901 р. по серпень 1902 р. директором закладу був професор М. В. Країнський. Йому першому належить обґрунтування токсичної теорії епілепсії. Посилання на дослідження Країнського є у Бехтерева, Оппенгейма, Крепеліна, Бінсвангера, Осипова. Психіатр прагнув розвитку системи вільного режиму, впровадження постільного лікування, трудової терапії та розробив оригінальну на той час медичну документацію, особливо з оформлення історії хвороби - "скорбний лист".

Протягом 1902-1907 рр. директором лікарні був С. Д. Колотінський, відомий своїми дослідженнями з морфології і фізіології нервової діяльності. З його ініціативи у 1903 р. було розпочато роботу з підготовки молодшого та середнього персоналу психіатричних лікарень. На основі листування з відомими психіатрами С. Д. Колотінський розробив медичні інструкції й організував курси для фельдшерського персоналу.

Протягом 1908-1928 рр. головним лікарем психіатричної лікарні працював Георгій Георгійович Бойно-Родзевич, доктор медицини, відомий психіатр. Він викладав у педагогічному інституті та психоневрологічному технікумі та виховав плеяду відомих лікарів-психіатрів. Після 1928 р. Г. Бойно-Родзевич завідував медичною частиною лікарні, а потім був її науковим консультантом. Він невтомно консультував і лікував, дискутував на зустрічах в секції наукових робітників і науково-медичному товаристві Вінниці. З 1931 р. по 1937 р. завідував кафедрою психоневрології Вінницької філії Київського медичного інституту [4]. Протягом всієї професійної діяльності Георгій Георгійович збирав, купував, привозив із закордонних поїздок медичні книги з анатомії, медичної психології, судової медицини, психіатрії, філософії тощо. Серед авторів книг із колекції Г. Бойно-Родзевича видатні вчені, філософи, відомі медики, корифеї психіатрії, досвідчені фахівці-реабілітологи, лікарі-новатори: Möbius Paul Julius, Джемс Уїлльям, Meynert Theodor, Neisser Clemens, Magnan V., Koffka K., Johannsen W., Gutberlet, Constantin, Jodl, Friedrich, Delasiauve та ін. Тільки у фонді бібліотеки знаходиться понад 80 видань з його власницькими написами німецькою, французькою і російською мовами. Корінці деяких видань мають тиснення літерами "Г. Б.-Р." або "Г. В.-Р.". У кожній книзі є маргіналії, чисельні підкреслення. Форзаці, нахзаци, поля сторінок видань убористо помережені тим же дрібним чітким почерком, яким виведено власницький напис "Г. БойноРодзевич". На книгах, виданих до 1914 р., провенієнції написано мовою тексту видання, і російською - після 1914 р. У книзі А. Pilcz "Die Anfangsstadien der Wichtigsten Geisteskrankheiten" (Wien, 1928) маргіналії зроблено на бланках "Вінницька робітничка поліклініка 192..р.", в якій, можливо, консультував психіатр. У підшивці "Allgemeine Zeitschrift" (Berlin, 1910) знайдено документ (накладну) німецькою мовою з лейпцігського книжкового магазину А. Лорентца:

"Lieferschein von Alfred Lorentz in Leipzig", згідно з яким випуски цього журналу було продано у Вінницю.

В організацію лікувального процесу Вінницької окружної психіатричної лікарні багато сил та праці доклав Леон Людвігович Дарашкевич, психіатр, доктор медицини. Свою роботу у закладі він розпочав у жовтні 1898 р. на посаді молодшого ординатора. У 1928 р. його обрали заступником головного лікаря, а з 1929 р. - головним лікарем Вінницької психіатричної лікарні. Протягом 33 років він лікував, проводив наукові дослідження, писав наукові статі, виконував адміністративну роботу. Досвідчений і відомий психіатр був співзасновником психоневрологічного технікуму, який існував при лікарні [4]. Його наукова дисертація "Ueber Heberphrenia insbesondere deren schwere Form" (Dorpat, 1892) - "Про Гебефренію, особливо важку її форму" стала основою досліджень шизофренії та клінічною моделлю концепції про деменцію Е. Крепеліна, відомого німецького вченого-психіатра, який став одним із основоположників нозологічного напрямку в психіатрії. У фонді бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова зберігаються 5 примірників його дисертації, опублікованої 130 років тому. Також в колекції Л. Дарашкевича є дисертації з дарчими написами колег з Дерптського університету: L. Osten-Sacken "Der progressive periphere Puls der Netzhautvenen" (Dorpat, 1890) - "Daraczkievich L. Jarm Collymi Dr. med.", A. Rumsza "Ein Beitrag zur Toxikologie der Pikrinsäure" (Dorpat, 1889) - "Kolesi Leony Daraszkeviczy na pamistky Dr. A....", C. Tomberg "Zur Kritik Fleischl'sche Hämometers" (Dorpat, 1891) - "J/l dollagnu Dr. L. Daraszkevi... für ...". На титульному аркуші кожної праці вміщено власницький штамп "Бібліотека Винницької Окружної Лечебниці". Автографи написано вкрай нерозбірливо, видання мають зношений вигляд. Можна зробити припущення, що дисертації знаходилися у бібліотеці лікарні та вивчалися її співробітниками.

У 1926 р. Л. Дарашкевич опублікував статтю "Zum Rätsel der Paralyse" - "Про загадки паралічу" (Berlin; Leipzig, 1926), де висловив ряд критичних зауважень щодо побічних реакцій щеплень проти віспи у вигляді прогресуючого паралічу. На палітурці видання присутній дарчий напис: "Многоуважаемому Николаю Николаевичу в знак глубочайшего почтения от Л. Д. 7.2.26.". Не можна виключати ймовірності, що "Николай Николаевич" - це Микола Миколайович Болярський, професор, доктор медицини, один із засновників Вінницького медичного інституту, хірург, який очолював Пироговську лікарню, а "Л. Д." - це Людвіг Дарашкевич.

Збережена книжкова колекція Л. Дарашкевича з власницькими написами "Leon Daraszkievicz" вражає рідкісними виданнями: Celsi Aurelius Cornelius. "De medicina" (Basileae, 1748); Landois L. "Lehrbuch der Physiologie des Menschen einschliesslich der Histologie und mikroskopischen Anatomie mit besonderes Berücksichtigung der praktischen Medicin" (Wien; Leipzig, 1885). У книзі Michel Julius "Lehrbuch der Augenheilkunde"

(Wiesbaden, 1884) було знайдено папірці з розкладом руху транспорту в напрямку Вінниця - Рівне, Вінниця - Вільно (сучасн. Вільнюс) з пересадками в Козятині та квитанцію невідомого розрахунку, який має назву "Jäger" (єгер, мисливець, стрілок).

Зацікавлення викликають видання Карла Шрьодера: "Handbuch der weiblichen Geschlechtsorgane" (Leipzig, 1886) та "Lehrbuch der Lebertshülfe mit Einschluss der Pathologie der Schwangerschaft und des Wochenbettes" (Bonn, 1886), які мають напис "L. Daraszkievicz 1886" та штампи "Бібліотека Винницької окружної лечебниці", "Бібліотека Вінокр. Психіатрич. Лікарні", "Філія Вінницької меднаукової бібліотеки". Леон Людвігович вивчав праці видатних медиків в оригіналі, до того ж книги Л. Ландуа і К. Шрьодера були перекладені російською значно пізніше. Видання оформлено вишукано та практично: папір на палітурці з мармуровим візерунком, корінці з ледерину з орнаментально-ширфтовим тисненням золотавого кольору, форзац з декоративного паперу з тонуванням на зрізі.

В особистих книгозбірнях психіатрів Л. Л. Дарашкевича і Г. Г. Бойно-Родзевича була праця доктора медицини, випускника Імператорського Казанського університету, старшого ординатора Казанської окружної лікарні М. М. Топоркова "Вторичное слабоумие послѣ аменціи Меуперт'а. Опытъ клиническаго изслѣдованія: съ изображеніями рукописей, портретовъ больныхъ и кривыхъ, вѣса, температуры, пульса и дыханія" (Казань, 1902). Один із примірників містить дарчий напис "Глубокоуважаемому Леону Людвиговичу доктору Дарашкевичу автор 16 мая 906", інший власницький напис "Г. БойноРодзевич", що свідчить про професійні зв'язки між науковцями та закладами психіатричного напрямку.

Цікавими з точки зору історії розвитку психіатричної допомоги є книги зі штампами "Бібліотека Вінокр. Психіатрич. Лікарні", в яких описано заклади для лікування душевнохворих: А. М. Зайцева "Опытъ изслѣдованія заболѣваемости арестантовъ и испытуемыхъ душевными болѣзнями" (Подільськ, 1911) та "Rheinische Provinzial-Heil- und Pflge-Anstalt Galkhausen" (Köln, 1904) - "Рейнський провінційний дім для людей похилого віку Галькхаузен". Родзинкою колекції є альбом "Heil- und Pflgeanstalten für psychischkranke in Wort und Bild" (Halle, 1914) - "Лікувально-профілактичні заклади для психічнохворих в слові і картині" за ред. Й. Бреслера [3]. У цій книзі зображено й описано санаторії, будинки, лікарні для душевнохворих у Голландії, Данії, Італії, Норвегії, Сербії, Угорщині, Болгарії, Бельгії, Бразилії, Німеччині, Японії та Російської імперії. Тут також міститься фоторепортаж про Вінницьку окружну лікарню "Heil- und Pflgeanstalt für Geisteskranke bei Winniza (Rußland)" (с. 289-296). У статті представлено оригінальне фото закладу, який під час Першої та Другої світових воєн двічі було зруйновано, фото зали для відпочинку, шевської майстерні, іконостасу каплиці, кабінету водолікування та фото пацієнтів, зайнятих на польових і господарчих

роботах. Хворі заготовляли сіно, картоплю, інші овочі і фрукти, працювали в стайнях, ремонтних майстернях. На початку ХХ ст. пацієнти повністю забезпечували лікарню продуктами [2].

У першій чверті ХХ ст. бібліотека лікарні отримувала багато професійних видань, на сторінках яких висвітлювалися сучасні, на той час, результати медичних досліджень. Керівництво закладу дбало про фаховий рівень працівників лікарні та забезпечувало медичний персонал доступом до професійних журналів: "Deutsche medizinische Wochenschrift" (1910), "Neurologisches Centralblatt" (1912), "Zentralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie" (1910), "Philosophische Studien" (1896, 1900), "Revue Neurologie" (1898), "Allgemeine Zeitschrift" (1900-1904), "Rivista Sperimentale di Freniatria" (1902-1907) та газети "Фельдшеръ" (1899, 1904-1906). Слід звернути увагу на підшивку періодики "Журналъ невропатологіи і психіатрії имени С. С. Корсакова" за 1908 р. Сергій Сергійович Корсаков (1854-1900) - доктор медицини, психіатр, один з основоположників нозологічного напрямку в психіатрії і наукової школи психіатрії, автор підручника "Курсъ психіатрії" (Москва, 1901), який зберігається у фонді бібліотеки ВНМУ. З Вінницькою лікарнею мав зв'язки ще з часів її будівництва.

У фонді наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова є велика серія видань, схожа за своїм зовнішнім виглядом: однакові палітурки з сірої мішквини, червоні тканіні вставки на корінцях з назвою книги чи автором та великими літерами "В.О.Л." і штампами на титульному аркуші або форзаці - "Бібліотека Винницької Окружної Лечебниці" і "Бібліотека Вінокр. Психіатр. Лікарні". І хоча деякі видання не переплетені в підшивки, а виконавця палітурних робіт не вказано, існує імовірність того, що саме цим займалась типографія Р. Б. Шерра, яка знаходилася у м. Вінниці на вулиці Поштової. У цій типографії надруковано "Отчетъ о дѣятельности Винницкой Окружной Лечебниці" М. В. Країнського. На форзацах деяких книг, як наприклад, на виданні Seegen Josef "Handbuch der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre" (Wien: Wilhelm, 1862), вклеєно характерну червону марку "Типографія Переплетная Р. Б. Шерра въ Немировѣ и Винницѣ". У Р. Б. Шерра було переплетено одне з найстаріших видань з бібліотеки психікарні - "Abrégé pratique des Maladies de la Peau" Th. Bateman (Paris, 1820). Книга, якій понад 200 років, гарно збереглася та містить примітки, датовані за "...маі 25, 1813". На поживклих сторінках видання подано таблицю рисунків, які чітко висвітлюють історію шкірних хвороб. Оригінальна палітурка, на жаль, не збереглася, проте вражає якість, дизайн і художній смак роботи вінницької типографії Шерра.

Ще одним цікавим виданням цієї серії є "Обзоръ за 1899 г. Архив Подвысоцкаго за 1901 г." - це переплетені разом декілька десятків випусків "Приложенія къ Русскому Архиву Патологіи". Сучасники характеризували видання "выдающимся явлениемъ врачебной печати".

Крім оригінальних статей у журналі друкувалися цікаві огляди з різних питань практичної та теоретичної медицини. Багато публікацій до видання подавав саме В. В. Підвисоцький.

У тому самому стилі в друкарні Шерра оформлено видання Charcot J. M. "Oeuvres Complètes" (Paris, 1892), французького лікаря-психіатра, педагога, вчителя Зігмунда Фрейда, фахівця з нервових захворювань, засновника нового вчення про психогенну природу істерії. До колекції Бойно-Родзевича належить книга Шарко "О локалізаціяхъ въ БОЛЪЗНЯХЪ МОЗГА: о мозговихъ параличахъ" (С.-Петербург, 1880), яку, можливо, він придбав ще під час навчання в С.-Петербурзькому університеті.

У фонді бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова зберігається 21-томне видання "Реальная энциклопедия медицинских наук" Eulenburg A., Аванасьева М. І., (С.-Петербург, 1891-1898), яке належало бібліотеці Вінницької психіатричної лікарні.

Надзвичайно цікавою є непримітна книжка "Historischer Überblick der Thätigkeit des deutschen ärztlichen Vereins", (St. Peterburg, 1869) - "Історичний огляд діяльності німецького товариства лікарів у С.-Петербурзі з нагоди його 50-річного ювілею" з овальним штампом "Бібліотека Винницкой Округной Лечебницы". Найстаріше фахове медичне товариство було створено на початку 1819 р. з метою надання допомоги у практичному лікуванні та як центр для колегіальних зустрічей у неформальній атмосфері. Засідання були присвячені обговоренню питань розвитку галузей медицини, стану епідемічних захворювань, найбільш цікавим

випадкам у медичній практиці. Серед 9-ти поважних членів товариства був професор М. І. Пирогов. Микола Іванович був присутнім на засіданні № 715-732 1859/1860 рр. та мав невелике повідомлення щодо "Die Seltenheit der Syphilis unter den Juden". Вибрані протоколи засідань за півстоліття пізніше було надруковано вищезгаданою книгою, яка має присвяту: "Seinem hochgeehrten Ehrenmitgliede Professor Dr. N. Pirogoff der Deutsche ärztliche Verein zu St. Peterburg". Можливо ця книга знаходилася в особистій бібліотеці М. І. Пирогова, у 1934 р. потрапила до бібліотеки психлікарні, а тепер зберігається у фонді наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова [2].

Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. акад. О. І. Ющенко пережила різні часи: добрі, бурхливі, жорстокі, дивовижні. Сьогодні за фасадами лікувальних корпусів знаходиться парк, в якому збережено старі насадження ясенів, дубів, кленів та алеї з клумбами, архітектурні форми яких збережено ще з далеких часів будівництва. На живописному березі між Бугом і річкою Вишнею розташований старий цвинтар, на якому вічним сном спочивають лікарі та співробітники лікарні: В. П. Кузнецов, його дочка Віра Лісникова, Л. Л. Дарашкевич, Г. Г. Бойно-Родзевич та ін.

Сьогодні у закладі надають кваліфіковану спеціалізовану стаціонарну і поліклінічну медичну допомогу з психіатрії, неврології, нейрохірургії. Продовжуючи діяльність відомих психіатрів та започатковані ними традиції, успішно продовжує розвиватися кафедра нервових хвороб ВНМУ ім. М. І. Пирогова, яка розміщена в одному з корпусів Вінницької психоневрологічної лікарні.

Список посилань - References

- [1] Krainsky, N. V. (1902). *Отчетъ о дѣятельности Винницкой окружной лечебницы за 1901 годъ въ связи съ краткимъ описаніемъ ея* [Report on the activities of the Vinnitsa district hospital for 1901 in connection with a brief description of it]. Винница: Тип. Р. Б. Шерра, Почтовая ул. - Vinnitsa: Type. R. B. Sherra, Pochtovaya st.
- [2] Schrader, T. A. (2002). *Немецкое врачебное общество в Санкт-Петербурге в XIX веке* [German medical society in St. Petersburg in the 19th century]. В А. А. Вихман (Ред.). *И. Ф. Буш и развитие медицины в XVIII-XIX веках. Материалы симпозиума*. Санкт-Петербург, 28 февраля 2001 г. (с. 130-136) [In A. A. Vikhman (Ed.). *I. F. Bush and the development of medicine in the XVIII-XIX centuries. Symposium materials*. St. Petersburg, February 28, 2001. (p. 130-136)]. СПб: Медлайн.Ру - St. Petersburg: Medline.Ru. URL: <https://bit.ly/37dboFr>.
- [3] von Oberarzt Dr. Johs Bresler Lüben (Redigiert). (1914). *Heil- und Pflegeanstalten für psychischkranke in Wort und Bild*. Halle: Carl Marhold Verlagsbuchhandlung.
- [4] Yurchishina, O. A., Kravchuk, N. M., Sukhareva, L. V., Melnik, M. I., Kovalenko, V. A., Bondarchuk, Ya. S., & Belovus, G. A. (2020). *Вінниця - місто послідовників М. І. Пирогова* [Vinnitsia is a city of M.I. Pirogov's followers]. Вінниця: Нова Книга - Vinnytsia: New Book.

PAGES OF THE HISTORY OF VINNYTSIA PSYCHONEUROLOGICAL HOSPITAL IN BOOK MEMORABILIA

Mazur O. P.

Annotation. *The article presents publications on the history of medical psychology and psychiatry with proprietary stamps "Library of Vinnytsia District Hospital", which are stored in the fund of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya Scientific Library.*

Keywords: *history of medicine, history of psychiatry, history of book printing, book monuments, library book collection, provenances, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya Library, Vinnytsia Yushchenko Regional Psychoneurological Hospital.*